

- VERKUYL, HENK J. 2005. Aspectual composition: Surveying the ingredients. In: VERKUYL, HENK J. – DE SWART, HENRIETTE – VAN HOUT, ANGELIEK szerk., *Perspectives on Aspect*. Springer, Dordrecht, 19–39.
- WACHA BALÁZS 1976. Az igeaspektusról. *Magyar Nyelv* 72: 59–69.
- WACHA BALÁZS 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In: RÁCZ ENDRE szerk., *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Tankönyvkiadó, Bp. 219–82.
- WACHA BALÁZS 2001. Időbeliség és aspektualitás a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 149. Akadémiai Kiadó, Bp.
- WACHA BALÁZS 1978. Az ígés-szerkezeti aspektus kategóriája a magyar nyelvben. Doktori értekezés. Szombathely.

KÁDÁR EDIT

Boda István Károly – Porkoláb Judit, Hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 233 lap

1. Nagy érdeklődéssel vettem kézbe BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT legújabb könyvét. Először is a címmel harmonizáló, elegáns könyvborító fogott meg, amelyen „A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában” címszalag filmfeliratszerűen ötlük a szemünkbe, mintegy kontrasztot képezve az újságcikk-kollázsokat és hipertext struktúrárt ábrázoló sötét háttérrel. A könyv szintén szimbolikus rajzolatú hátsó borítóján a könyv bevezetéséből és a záró gondolataiból vett 1–1 idézetet olvashatunk, amelyeket akár a szerzők ars poeticájának is tekinthetünk.

Hagyománybontóan a könyvben nem találunk előszót, ami főképpen azért hagy hiányérzetet bennünk, mert félrevezető lehet egy kívülálló számára, aki a szövegnyelvészetben és stilisztikában nem/alig jártas, vagy éppen csak kíváncsiságból veszi kezébe a könyvet. Ugyanis a könyvet záró, a szerzőktől mindössze hét publikációt említő „Irodalom” (220–33) láttán nem gondolná az olvasó, hogy a magyar szövegtilisztika milyen jeles képviselőivel áll szemben. E hiányt pótlandó, kis visszatekintésre invitálok az olvasót.

Bátran kijelenthetjük, hogy a BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT szerzőpáros legújabb kötete, amely a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában a közelmúltban jelent meg „A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában” címmel, egy páratlanul termékeny, ide s tova húsz éve folyó, fáradhatatlan kutatói munka eredményeként született. Állításunkat mi sem támasztja jobban alá, mint a korábbi tanulmánykötetekben megjelent publikációk dátum szerinti vizsgálata.

A 2001-ben megjelent „Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok” című kötet az 1995–2001 közötti időszakban megjelent publikációkból állt össze, interaktív és/vagy hipertext módszerrel végzett 12 verselemzést és 1 prózai szöveg vizsgálatát tartalmazza.

Hasonlóképpen, a 2003-ban „A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében” címen megjelent második tanulmánykötet az 1998 és 2003 között publikált, bibliai, egyéb prózai, és költői műveken végzett, többségükben hipertext elemzéseket fogja össze.

BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT harmadik önálló munkája 2005-ben jelent meg az „Alakzatok hipertextuális szövegekben” címmel, mint a SZATHMÁRI ISTVÁN vezette

Stíluskutató csoport retorikai alakzattal foglalkozó sorozatának a 15. füzeté. SZABÓ ZOLTÁN ezúttal is kiemeli: „érdemük az, hogy egy új elvet, eszközt vezettek be a hipertexttel az alakzatretorika és – tegyük hozzá – a stilisztika világába” (SZABÓ 2006: 3).

A szerzők közelmúltban frissített online publikációs jegyzékéből (BODA 2012) még sorolhatnánk számos olyan napjainkig megjelent, vagy a neten közzétett kiadványt (konferenciái előadások, tanulmányok különféle kötetekben, online konkordancia szótárak, stb.) amelyek kétség kívül a hipertext vizsgálatok eredményeként, illetve azt szolgálva jöttek létre.

A „Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok” c. kötet előszavában írtak ezt a folytonosságot érzékeltetik: „Az 1990-es években kezdtünk el foglalkozni a költői és írói művek szövegének számítógépes vizsgálatával. Szemléletünket meghatározta a szövegnyelvészeti, a stilisztikai és a programozó matematikusi nézőpont. [...] Az irodalmi korpuszokat számítógépes programok alapján értelmeztük.” És mint ahogy a következő tanulmánykötetben, a szerzők újra csak továbblépve, jelen könyvükben is ezeket az alapvető szempontokat érvényesítik. A szerzők akkori megállapítása a hipertext módszerre vonatkozólag örökérvényűnek tűnik, hisz a segítségével a szövegek „állandóan visszaidézhetők, meghatározott szempontok szerint részekre bonthatók, a szavak kilistázása a konkordanciák segítségével rámutatható az írói, költői szóhasználatra. A kulcsszóhálózat kiépítése összehasonlításokra, szemantikai következtetések levonására ad lehetőséget” (BODA–PORKOLÁB 2001: 1).

BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT fentebb említett tanulmányköteteinek a hasznosságát NYIRKOS ISTVÁN abban látja, hogy „mindenképpen jól szolgálják mind az oktatás, mind a kutatás ügyét a szemlélet összetettségével, a sokoldalúsággal, a komoly elméleti alapokon nyugvó színes elemzésekkel s az új elemzési technikák értékeinek bemutatásával” (NYIRKOS 2002: 155).

A „virtuális” Előszó befejezésekként SZABÓ ZOLTÁN egyéni meglátása kívánczik ide: „Mindent egybevetve állíthatjuk, hogy legnagyobb érdemük az, hogy sajátos, számítógépes vizsgálati tárgyakkal és módszerükkel olyasmint képviselnek, ami egészen ritka, pillanatnyilag talán egyedülálló a magyar nyelvtudományban” (SZABÓ 2003: 353).

2. „A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében” című könyvről szóló recenziójában a tanulmánykötet minden érdemének az elismerése mellett, SZABÓ ZOLTÁN hiányolja a „befejező, összegző részeket”, amelyeket „az Előszóban jelzett hármas szempontjuktól következő szövegtani és stilisztikai vonatkozású elméleti következtetéseknek, valamint a különböző értelmezéseknek és egyáltalán az értékeléseknek” kellett volna szentelni. Szerinte „Itt lesz a jövőben a két szerző legtöbb tennivalója az elméleti háttér kidolgozása érdekében” (SZABÓ 2004: 353). Úgy vélem, hogy BODA ISTVÁN KÁROLY és PORKOLÁB JUDIT most megjelent könyve a fent említett elméletismereti háttér hiányát komplex módon hivatott pótolni.

Egyébként a szerzők konkrét szövegelemzéseit eddig sem nélkülözték az elméleti megalapozást. Visszautalva NYIRKOS ISTVÁN véleményére, ő éppen ezt, „a komoly elméleti alapokon nyugvó színes elemzéseket” tartja szerzőpárosunk egyik fő érdemének (NYIRKOS 2002: 155). Igazolásképpen a „jéghegy-modell” teóriára, mint a hipertextuális szövegértelmezés lehetséges módjára gondolhatunk, amely a szerzők korábbi hipertext vizsgálataihoz is az elméleti megalapozást jelentette.

Így például, az „Egy bibliai szövegrészlet hipertextuális és retorikai szerveződésének vizsgálata (Az Evangélium János szerint 1–9)” című tanulmányban már 2003-ban megfogalmazódik a hipertext paradigma lényege: „Megközelítésünk alapvetően konstruktív, és

a hipertext technológia felhasználásán alapul megpróbáljuk a szöveg megértéséhez vezető legfontosabb tudáselemeket összegyűjteni, és kapcsolatrendszerük alapján egy – alapvetően hierarchikus, „jéghegy”-szerű – hipertext struktúrába szervezni. A jéghegy csúcán a vizsgált szöveg áll, a jéghegy különböző rétegeit pedig különböző tudásfajták alkotják” (BODA–PORKOLÁB 2003: 4). Példaként említhetem a „Versszövegek hipertextuális szerveződésének modellezése kétnyelvű környezetben” (BODA–PORKOLÁB 2012) című tanulmányt is, amelyet a szerzők szintén a hipertextuális szövegértelmezés háromrétegű modellje (jéghegy-modell) elméleti leírásának és azt követően, a módszer irodalmi szövegeken történő alkalmazásának szentelnek. Jelen könyvükben a szóban forgó elméleti ismeretek „A hipertextualitás szövegértelmezés és hipertextualitás” (63–7) című alfejezetben kaptak helyet.

3. „A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában” című könyv szerkezeti-leg két önálló részből áll, „A koherens hiperszöveg tényezői” címet viselő I. rész (7–69) hosszúságát tekintve harmada „A vers- és stíloselemzés inter- és hipertextuális vonatkozásai” című II. résznek (70–220). Az arányok kiemelésével azt szeretném hangsúlyozni, hogy az elméleti ismeretek birtokában a szerzők továbbra is alapvető jelentőséget tulajdonítanak azok gyakorlati alkalmazhatóságának.

Előljáróban szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a fejezetek (hosszabb alfejezetek) a hivatkozások gazdag jegyzékével zárulnak, amit a széles, sokrétű, igényesen összeállított tárgykörökre vonatkozó bőséges szakirodalom tesz indokoltá. Mindez a könyv „olvashatóságát” is elősegíti. Ahhoz, hogy általános képet tudjunk alkotni a könyvről, a továbbiakban arra voltam kíváncsi, hogy a szerzők milyen konkrét célokat tűztek ki maguk elé a tárgyalandó részekkel kapcsolatban. Tekintettel a két rész egymástól is függetleníthető önállóságának, a szerzők külön-külön bevezetésben osztják meg gondolataikat az olvasóval.

Az elsőben a szerzők először is a hipertext, mint módszer kidolgozásának a szükségességét, valamint az alkalmazásának a sokrétűségét emelik ki, nem mindennapi megfogalmazásban: „Napjaink kultúrájának egyik alapproblémája a hagyományosan és elektronikusan hozzáférhető információ robbanásszerű növekedése, amely mind a releváns információ vizsgakeresése, mind a megtalált információ feldolgozása szempontjából komoly nehézségeket jelent”. A problémára (részproblémákra) adott „megoldási kísérletek közül az egyik legismertebb a hipertext (illetve hipermédia) koncepciójának kidolgozása és széles körű alkalmazása. A hipertext korlátlan mennyiségű információ hatékony hozzáférését teszi lehetővé, miközben (legalábbis elvileg) semmi sem korlátozza a visszakeresés pontosságát és teljességét.” (7) A „szükségesség” és az „alkalmazás” tehát kölcsönviszonyban állnak egymással: a hipertext koncepcióját az információk végtelen halmaza hívta életre, ugyanakkor az alkalmazása az információk végtelen halmazának a befogadására képes.

Az I. rész. 1. fejezetében a szerzők (9–55) tételesen számba veszik azokat a fogalom-meghatározásokat – különös tekintettel a kapcsolatrendszerükre és lehetséges megismeréstudományi-szövegtani elméleti háttérükre –, amelyek valamilyen szempontból a hiperszövegek elméleti szintű tárgyalásának szűkebb vagy tágabb tudományos kontextusához hozzátartoznak.

Az I. rész 2. fejezetében (56–69) elsősorban hiperszövegekkel (hipertextuális szövegekkel) foglalkoznak – ezek rendszerint különböző forrásokból származó, verbális vagy multimediális szövegek –, amelyek egy vagy több kulcsszó vagy kulcskifejezés segítségével értelmesen összekapcsolhatóak. Külön figyelmet szentelnek a hiperszövegek és a szöveg-

köziség szoros kapcsolatának. Itt külön ki kell emelnem a szövegmagyarázatokhoz készült szemléletes táblázatok nagy számát, amelyek a továbbiakban is nagyban elősegítik a könyvben tárgyaltak áttekinthetőségét és megértését.

A II. rész tulajdonképpen a 3. fejezettel (70–216) kezdődik, amely mind terjedelmét tekintve, mind tartalmilag a könyv főrészének tekinthető. A rész célkitűzéseit a szerzők a következőkben határozzák meg: több különböző, a vers- és a stílselemzés témakörével foglalkozó könyv és tanulmány tartalmának elemzése és (legalábbis részben) feldolgozása a vers- és műértelmezésekben megjelenő inter- és hipertextualitás szempontjából. A szerzők külön hangsúlyozzák a kutatásuk mibenlétének a fontosságát: „Véleményünk szerint ez a probléma elméleti jelentősége mellett konkrét, gyakorlati haszonnal is járhat – versszövegek hipertextuális értelmezése ugyanis nemcsak rendkívül hatékony, hanem izgalmas, kreatív módszert ad az olvasók kezébe, amellyel mintegy önmaguk számára újraalkothatják az értelmezett művet” (70).

Ebben a részben különösképpen a 3.2. Stíluszintek a funkcionális stilisztikában című fejezet (73–196) ragadta meg a figyelmemet. Ezen belül a szerzők a következő szinteknek szentelnek hol rövidebb, hol hosszabb, de mindig érdekesen kommentált, rendkívül gazdag példatárral illusztrált alfejezeteket:

Az akusztikai szint: a hangzás és zeneiség, valamint a verselés (76–88);

A szó és kifejezőképesség szintje (89–105);

A szintaktikai szint: az alak- és mondattani jelenségek szintje (128–39);

A kép (szókép, trópus), a képi ábrázolás szintje (140–70);

A szöveg szintje: a szövegstilisztikai /szövegtani jelenségek szintje (180–91);

A nyelven kívüli (extralingvális) jelenségek szintje (192–215).

4. A könyvet a summás Zárógondolatok (216–8) után a monográfiához felhasznált Irodalom (220–33) zárja, amelybe természetesen sok táblázatban szereplő, szinte megszámlálhatatlan számú idézet forrása nem kerülhetett bele.

A szerzők a könyvüket a borítón is idézett nagyon szép gondolattal zárják.

Én is ezzel zárom, hisz mi sem fejezi ki ékesszólóbban BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT „A hipertext paradigma a szövegtanban és a stilisztikában” című könyvének a jelentőségét, várható utóhatását, mint maguknak a szerzőknek a megállapítása: „Véleményünk szerint annak a szemléletnek – ha úgy tetszik paradigmának –, amely a természetes nyelvű szövegeket, ezen belül különösen az általunk vizsgált irodalmi-költői szövegeket egy komplex hipertext struktúra (potenciális) részének tekinti, amely a modern információs technológia segítségével konstruktív módon felépíthető és folyamatosan bővíthető, nemcsak elméleti, hanem nagy gyakorlati jelentősége is van. [...] A hipertext paradigma ebben a megközelítésben nemcsak a műalkotások befogadásához nélkülözhetetlen nyelvi és kulturális háttértudás egységes szemléletként való felfogását foglalja magában, hanem az ismeretek folyamatos gyűjtésére, az egyéni tudás konstruktív rendszerezésére és a már megszerzett tudás kreatív alkalmazására készlet” (2012: 217).

A hivatkozott irodalom

BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2001. Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.

- BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2003. A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2005. Alakzatok hipertextuális szövegekben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2012. Versszövegek hipertextuális szerveződésének modellezése kétnyelvű környezetben. In: NAVRACSICS JUDIT – SZABÓ DÁNIEL szerk., A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok 3. [Mental Procedures in Language Processing. Studies in Psycholinguistics 3.] Tinta Könyvkiadó, Bp. 316–22.
- NYIRKOS ISTVÁN 2002. Boda István Károly – Porkoláb Judit, Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. Magyar Nyelvjárások 35: 151–5.
- PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY 2003. Egy bibliai szövegrészlet hipertextuális és retorikai szerveződésének vizsgálata. Az Evangélium János szerint 1–9. Előadás az V. Dunaújvárosi Nemzetközi Nyelvvizsgáztatási és Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián (A nyelvtudás szerepe a változó Európában, Dunaújváros, 2003. március 20–22.)
- PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY 2005. Alakzatok hipertextuális szövegekben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- SZABÓ ZOLTÁN 2003. Boda István Károly – Porkoláb Judit, Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. Magyar Nyelvőr 127: 131–3.
- SZABÓ ZOLTÁN 2004. Boda István Károly – Porkoláb Judit, A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. Magyar Nyelvőr 128: 351–3.
- SZABÓ ZOLTÁN 2006. Szathmári István szerk., Az alakzatok világa 11–5. Magyar Nyelvőr 130: 248–51.

MÁTÉ ÉVA

Lelkes György, Magyar helységnév-azonosító szótár

Argumentum Kiadó és KSH Könyvtár, Budapest, 2011. 1048 lap + 70 térkép

Történelmi művek, szakkönyvek lapozásakor számos településnév-változ(tat)ásnak lehetünk tanúi; ez többnyire közigazgatási, geopolitikai, etnológiai stb. okokkal magyarázható. Öröndetes viszont az a tény, hogy az elmúlt évtizedekben kialakult egy sajátos kézikönyvtípus, a helységnév-azonosító szótár, amely különböző felhasználói köröket kíván kiszolgálni. A második világháború utáni több évtizedes csendet SEBŐK LÁSZLÓ (Magyar neve? Határainkon túli helységnévszótár. Arany Lapok Kiadó, Bp., 1990. 267 lap + 1 térkép), RÁTKAI ÁRPÁD (Megváltozott földrajzi nevek katalógusa. JGYTF Kiadó, Szeged–Szolnok, 1992. 85 lap), SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET (Dicționar de localități din Transilvania – Erdélyi helységnévszótár – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen. Kriterion Kiadó, București, 1922. 250 lap) és LELKES GYÖRGY (Magyar helységnév-azonosító szótár. Balassi Kiadó, Bp., 1992. 628 lap + 2 térkép; második, javított és bővített kiadás: 1998) munkái törték meg. A recenzensek elismerően szóltak már ez utóbbi szótárról is (l. pl. HAJDÚ MIHÁLY: Magyar Nyelvőr 1999: 364–6), az én tisztem pedig az, hogy a jelenlegi, legújabb változatot értékeljem.

Az impozáns méretű helységnév-azonosító szótár szerkezete áttekinthető, világos, adattár jellegének megfelelő, a szerző korábbi munkáihoz hasonlóan gondos kivitelezésű.